

Stanisław Turowski

Wiersz w "Panu Tadeuszu" : (dokończenie)

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej 11/1/4, 542-552

1912

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Dr. STANISŁAW TUROWSKI.

Wiersz w „Panu Tadeuszu“.¹⁾

(Dokończenie¹⁾).

II. Średniówka.

Nie można wypowiadać trzynastozgłoskowego wiersza jedynym tchem. Dzielimy go zwykle na dwie części nierównej długości. Czasem przerw jest więcej. Główną przerwę nazywam, stosownie do tradycji, średniówką, chociaż nazwa ta ściśle treści pojęcia nie oddaje; przerwy poboczne nazywam średniówkami pobocznymi.

Średniówki są zależne od pauz w mowie. Pauzy zaś od ekonomii oddechu, więc średniówki znajdują się w pobliżu silnego akcentu, albo przed nim, albo po nim, gdyż silny akcent kosztuje wiele tchu.

Akcent logiczny zdania i akcent rytmiczny są ruchome, czyli mogą się zdarzać w różnych miejscach wiersza. Toteż średniówka jest także ruchoma. Działanie jej tem jest silniejsze, im rozmaiciej członkuje ona wiersz. W »Panu Tadeuszu« znajduje się najczęściej prawie w środku, mianowicie po siódmej zgłosce. W dyalogach szczególnieź zdarza się wielka różnaitość w pozycyi średniówek.

Dzięki średniówce powstaje często czarujący antagonizm między rytmem a zdaniem. W średniówce kończy się zdanie, ale nie kończy się rytm. Z końcem wiersza kończy się rytm, ale nie zdanie. I tak toczą się wiersze i zdania naprzemian, przy wielkiej różnaitości średniówek. Tworzy to jeden z uroków Mickiewiczowskiego wiersza.

¹⁾ Por. Pamiętnik literacki X (1911) s. 198—209 i XI (1912) s. 264—270, s. 384—391.

Przejdźmy do analizy i przykładów średniówek w zasadniczych formach metrycznych.

1.

a t t a a = u x.

Średniówka przypada najczęściej po zgłosce siódmej:

a t t || a a.

7. Groźnego Witenesa, || wielkiego Mindowy.

Są także:

o - o - o - o o - o o - o
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

1. Mów: || własnali Cię wola na ziemię sprowadza,
2. Wie świat, || że w czasie polskich ostatnich sejmików
3. Kupiecka, || lub rządowa moskiewska siekiera!
4. I ma mnie lżyć? || a ja go zapraszać do zgody!“
5. Pomniki nasze! || ileż co rok was pożera
6. nie zdarza się.
8. W istocie był to piękny Pan, || słusznej urody,
9. 10. 11. zdarzają się jako średniówki poboczne.
12. Niemożliwa.

Połączenia średniówek:

3. 7. Wzniósł głowę || — cicho wszędzie — || do okien się skrada —
3. 9. U ludzi, || bo szanujem w nich ród, || dobre imię,
5. 10. I prawą stronę, || gdzie jest świetlica, || miał z cegły,
5. 10. 11. Tupnąwszy nogą, || usta przyciąwszy, || rzekł: || »Głupia!«

Drugą, z kolei najczęściej zdarzającą się, jest średniówka po piątej, potem połączenie po trzeciej i siódmej. Nigdy niema po dwunastej, ani po szóstej.

2.

t a t a a = w x.

Średniówka przypada najczęściej po zgłosce siódmej i piątej:

t a t || a a i t a || t a a.

7. Z tego to miasta Wilna, || jak z rzymskiej wilczycy,
5. Ukołysany, || marzył o wilku żelaznym,
5. Hrabia zsiadł z konia, || sługi odprawił do domu.

Są także:

- o o - o - o o - o o - o
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

1. Twarz, || ożywiona wiatru świeżemi powiewy,
2. Leżał, || słuchając pieśni mądrego Lizdejki,
3. Znak to był, || że szukają na przyszłą wyprawę
4. Inni już śpią... || Tadeusz po sieniach się zwiąja
Idź mi Waśc spać!« || To mówiąc drzwi na wściąg otwierał
6. Nie zdarza się, chyba jako poboczna.
8. On odetchnąwszy nieco, rzekł: || »Niedźwiedz mospanie!«
Ale też nie jest z lada wsi, || lada szlachcianka
9. Ojczce, choć zabij, muszę tam iść; || a wciąż szlocha...
10. I rozchylając gęstwę badyłów, || w jarzynie.
11. nie zdarza się.
12. niemożliwa.

Połączenia średniówek:

1. 7. Wy, || koło których niegdyś || pełzałem jak dziecię,
2. 7. Pyta: || Pod czyją wodzą? || — Sędziego Soplicy

2. 4. Bracie! || Bóg wie, | żem dotąd tajemnic dochował,
3. 7. Jutro, rzekł, || pół do piątej, | przy leśnej kaplicy
4. 10. Dobrze mi tak, | wiedziałam, kto jesteś: || mężczyzna!
5. 8. Z Hrabią daj pokój: || skrzywdził mnie, | już zapozwałem;
5. 7. Pocóż się ludzi! | krzyknął; || zgaduję po czasie,
7. 9. Który się skrył przed światem, || jak łotr, | jak zabójca?
7. 10. Czas może mnie uleczy; || wyjadę || — na długo
5. 6. 7. Sam Waści Zosię? || Hę? | Cóż, | nie skaczesz z radości?

3.

t t a a a = z x

Średniówka przypada najczęściej po zgłosce siódmej:

t t a || a a

7. I ostatni na Litwie || monarcha szczęśliwy
Wojski niby pić zaczął, || jak człowiek roztrotny.

Są także:

- 0 - 0 0 - 0 0 - 0 0 - 0
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

1. Ziem, || przejeżdżał z Wołynia do swoich dóbr polskich
2. Knieje! || Do was ostatni przejeżdżał na łowy,
3. Nowy gość, || dostrzeżony niedawno na niebie
Niby spi, || zwolna ręce i nogi przedłużył,
Nikt ze słów || zawziętości ich poznać nie zdoła.
4. I zbudzony, || za bogów rozkazem wyraźnym
5. I Gerwazy łotr: || lecz to do sądu należy
6. nie zdarza się.
8. Ogrodzone parkanem traw. || W środek tarasu
9. Tu wydobył z kieszeni garść kul, | dzwonił niemi
10. W Soplicowie domowi i goście, || po kłótni
11. Wszystkie białe, jak srebro, zmieszały się... || nagle
12. niemożliwa.

Połączenia średniówek:

1. 7. Znak, || że myśl jeszcze drzemie, | że serce nieczynne
2. 7. Robak, | wsparty na stole, || w półgłęboko rozmawiał,
4. 7. Spojrzał w okno: || o dziwy! | W promieni przezrocza,
4. 8. Jakby w słowach, | we wzroku mym, || była trucizna.
7. 10. Aż wyskoczył z łopuchu: | spojrzała; | stał blisko
2. 7. 10. Pyta: || Co to za wojsko? | my krzyczmy: || Powstańce
5. 7. 10. Zaczerwienił się, | zbladnął, | chciał mówić, || krwią chrzą-
[knął];

Z połączeń najczęściej przychodzi czwarta z siódmą.

4.

a t t t t t = u y

Średniówka przypada najczęściej po zgłosce siódmej:

a t t || t t t

7. Zbudował miasto Wilno, || które w lasach siedzi,

Są także:

0 - 0 - 0 0 - 0 - 0 - 0 - 0 - 0
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

1. Ach, || któżby potem pisać śmiał o Targowicy?
2. Przez żart, || w istocie wiele znaczył w województwie
3. Odkryte; || włosy na nich krótkie, jak len białe;
Wisiały, || jak zielone, gęste, niskie chmury;

4. Ostatni król, || co nosił kołpak Witołdowy,
5. Wysterka z ziemi, || na kształt ogromnego zrębu;
6. nie zdarza się.
8. Dwadzieścia strzelb leżało tu, || na tej podłodze,
Widomo zaś Waszmościom jest, || że prawie wszyscy
9. Przyjawszy urzędowy pozew, || zdarł na sztuki
10. Po której miał przyjść wkrótce wielki post || — niewola!
11. Szepnęły wiotkiem skrzydłem nietoperze, || lecą
12. niemożliwa.

Połączenia średniówek:

2. 4. Kto wie? || To pewna, || że go nigdy nie uwidły
 3. 7. Jak promień, || który wpadłszy, || gaśnie między lasem,
 3. 8. Na dole, || jak ruiny miast: || tu wywrót dębu
Nie widział? || Czy niedawno tu? || Przyjezdna może
 3. 9. Co myślisz? || Niechno Pogoń zarzy, || niech na Zmudzi
 4. 7. Lecz strwożył się. || Krzyknawszy: || Jegry! Bunt! Jej Bogu
 5. 7. I chociaż brzęczą || — myślisz, || że są nieruhome.
 5. 9. Pod skrzydło matki. || Ona rzekła: || »Czy to pięknie
- Z połączeń najczęściej przychodzi rzecia z siódmą.

5.

t a t t t t = w y

Średniówka przypada najczęściej po siódmej i piątej:

t a t | t t t i t a | t t t t

7. Przed Hołowińskich domem || nad brzegami Rosi
5. I Gedymina, || kiedy na Ponarskiej górze

Są także:

— 0 0 — 0 — 0 — 0 — 0 — 0 — 0
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

1. Wiem, || że car wysłał gońców do Napoleona
Aż, || gdy zaczęto chwalić cudzoziemskie gaje,
2. Słychać, || że z Bernardynem znali się za młodu
Patrzy, || nakoniec cała trzódka białopucha
Potem, || z siedemset dziewięćdziesiąt czwartym rokiem
3. Schował się, || ale dzióbem nie przestaje pukać,
4. Dawno wszedł dzień. || a jeszcze ledwie jest widomy:
Okna bez szyb, || z krużgankiem wprost naprzeciw bramy
6. nie zdarza się.
8. Robak, kiwając głową, rzekł: || Do jutra rana
9. Dziwny, odurzający hałas! || Mnie się zdało,
Przywiódł || u sześćset zbrojnej szlachty. || Dziś rodzina
10. Byłem tam lat już... Robak przerwał mu: || »Na zdrowie...
11. Błogosławioneż niechaj będą usta, || które
12. niemożliwa.

Połączenia średniówek:

1. 7. Wiesz, || że pan Jacek, brat mój, || Tadeusza ociec,
2. 7. Sędzia, || skończywszy pozew, || Protazego wzywa,
2. 9. Słyszac || że jest osoba dobra, || świat znająca,
3. 7. »Katby dał, || krzyknął Wilbik, || gwałtem od nas biorąc.
4. 7. Często bez psa, || bez s rzelby, || błakał się po gaju
4. 11. Ręką dał znak, || ażeby wstrzymać konie; || stali
5. 10. Byłem tam lat już... || Robak przerwał mu: || »Na zdrowie...
5. 8. Nawet dla żydów. || Hrabski koń, || zwrócony z drogi.

6.

ttattt = zy

Średniówka przypada najczęściej po siódmej zgłosce:

tta || ttt

7. Przy ognisku myśliwskim, || na niedźwiedziej skórze

Są także:

-	o	-	o	o	-	o	-	o	-	o	-	o
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	

1. Rzekł: || To gdy Napoleon wolność Litwie niesie,
Sądź! < || Tu nklął i podał swoje pejzaże.
 2. Stara, || wedło dawnego zbudowana wzoru
 3. Jedna część, || pełna izbic ciasnych i podłużnych,
Hrabia pan, || ma u szlachty wielkie zachowanie,
 4. Błahy strzelec, || uchodząc szyderstw towarzyszy,
 5. I rozwarzył się, || w obie ude zył ściany.
 6. nie zdarza się.
 8. A chrapali tak twardym snem, || że ich nie budzi
 9. I pomiędzy gałęzi gęstwą, || pełni trwogi,
 10. Jako raz zapozwany szlachcic z Teisz, || Dzindolet,
 11. Rówienniki litewskich wielkich kniaziów, || drzewa
 12. nie możliwa.
- Drugą, z kolei najczęściej zdarzającą się, jest średniówka po piątej.

Płączenia średniówek:

- 2, 5. To gość, || dobry Pan, || patrzcie tylko, jaki ładny!
- 2, 7. Którzy... || Ale to mniejsza. || Jakie Wasze myśli?
- 2, 8. Bracie, || póki Ponarom stać, || Niemnowi płynąć,
- 4, 5. Honor każe... || Rzekł, || ruszył uroczystym krokiem,
- 4, 9. Przypominam, || iż Jankiel mówił, || iż u siebie
- 5, 9. I rumieniać się || — powiem prawdę: || Tę panienkę,
- 8, 11. Nim go wydał kalendarz, || pod tytułem: || Sposób

W formach wyjątkowych średniówka wypada po siódmej zgłosce prawie zawsze.

Nakoniec przytaczam statystykę średniówek z czterech ustępów »Pana Tadeusza«.

1. Ks. I, w 1—22.

Po	7.	—	15	razy.
	3.	—	2	»
	4.	—	2	»
	5.	—	1	»
	9.	—	1	»
	11.	—	1	»
			22	

2. Ks. w 1—10.

Po	7.	—	5	razy.
	3.	—	1	»
	4.	—	1	»
	5.	—	1	»
	9.	—	2	»
			10	

3. Ks. IX, w. 535—550.

Po 7.	— 9	razy.
2.	— 1	»
3.	— 1	»
4.	— 2	»
5.	— 3	»
16		

4. Ks. XII w. 1—16.

Po 7.	— 12	razy.
2.	— 1	»
4.	— 1	»
5.	— 2	»
16		

Razem w 64 wierszach:	Po 7.	— 41	razy
	Po innych:	— 23	»
		64	

Zatem po 7.	— 64%
po innych	— 36%

III. Rym.

Języki, które nie mają silnego rytmu, a więc także język polski, potrzebują rymu bardziej, niż języki o silnym rytmie; potrzebują go zaś w tym celu, aby odgraniczyć rytmiczne odcinki i ująć mniejsze rytmiczne jednostki w większe całości.

Jeżeli więc za sprawdzian dobroci rymu służy, czy rym wyraźnie w ucho wpada, tedy należy przenosić w rymie słowa pełne znaczenia nad słowa o małym znaczeniu (zaimki, przysłówki i t. p.), słowa pojęciowe nad słowa określające stosunek.

Drugim sprawdzianem dobroci rymu jest jego prostota lub sztuczność.

Pod tym względem rymotwórca stoi wobec dwóch niebezpieczeństw:

Jeżeli używa rymów bardzo prostych, pierwsze słowo rymu pozwala odgadnąć często treść drugiego wiersza. Wtedy jest chybione działanie rymu, który powinien budzić oczekiwanie i zajęcie.

Jeżeli zaś używa rymów zbyt wyszukanych, rym pochłania uwagę czytelnika i odciąga ją od treści wiersza. Przeładowanie i sztuczność nużą z czasem a rymowi odjęty zostaje czar przypadkowości.

Najlepszym więc jest rym trzymający się złotego środka.

Trzecim w końcu sprawdzianem dobroci rymu jest spółgłoskowa i samogłoskowa zgodność słów rymowanych. — Licencye nie obniżają dobroci rymu pod warunkiem, że nie będą przychodzić zbyt często, oraz że różnica dźwięków nie będzie zbyt wielka.

W „Panu Tadeuszu“ rym wpada wyraźnie w ucho, gdyż poeta umieszcza w rymach słowa pełne znaczenia.

Rym ten odznacza się wielką prostotą, ale daleki jest od pospolitości i nigdy nie pozwala odgadnąć treści następnych wierszy.

Wkońcu rym ten posługuje się licencyami w miarę, a wykazuje bardzo małą ilość dalej idących licencyi.

Badany więc każdym sprawdzianem wytrzymuje próby znakomicie.

Jest to t. zw. rym żeński; słuszniej możnaby powiedzieć, że to jest żeński rytm.

Rymy idą parami. Zdarzają się także trójrymy i czterorymy, które zestawię osobno. Jeden tylko rym jest bez odpowiednika.

a) Statystyka.

Przyjrzyjmy się teraz statystyce rymów: do obliczeń wziąłem księgę I. V. XI.

Księga I ma, po odliczeniu trójrymów, 970 wierszy, czyli 485 rymów. (Przy podawaniu setnych w procentach biorę liczby okrągłe).

Dwa rzeczowniki, zwykle w tym samym przypadku:	208 rymów, czyli	42·89%
Dwa czasowniki, zwykle w tej samej formie:	78	» » 16·08
Rzeczownik z czasownikiem	55	» » 11·34
„ z przymiotnikiem	50	» » 10·31
Dwa przymiotniki	29	» » 5·98
Rzeczownik z przysłówkiem	21	» » 4·33
„ z zaimkiem	12	» » 2·47
Czasownik z przymiotnikiem	9	» » 1·85
„ z przysłówkiem	6	» » 1·24
Rzeczownik z liczebnikiem	5	» » 1·03
Dwa przysłówki	4	» » 0·82
Przymiotnik z zaimkiem	3	» » 0·62
Zaimek z przysłówkiem	2	» » 0·41
Dwa imiesłowy nieodmiennie	1	» » 0·21
Rzeczownik z imiesłowem nieodmiennym	1	» » 0·21
Przymiotnik z przysłówkiem	1	» » 0·21
	<hr/>	
	485 rymów, czyli	100%

Czyli: po dwa równe:	65·98%
„ „ różne:	34·02%
	<hr/>
	100·00%

Księga V. ma, po odliczeniu trójrymów i jednego wiersza bez rymu, 898 wierszy, czyli 449 rymów.

Dwa rzeczowniki	182 rymów, czyli	40·53%
Dwa czasowniki	79	» » 17·59
Rzeczownik z czasownikiem	64	» » 14·26
„ z przymiotnikiem	61	» » 13·57
Dwa przymiotniki	17	» » 3·79
Rzeczownik z przysłówkiem	16	» » 3·57
„ z zaimkiem	9	» » 2·00
Czasownik z przymiotnikiem	6	» » 1·34
„ z przysłówkiem	4	» » 0·89
Rzeczownik z liczebnikiem	3	» » 0·68
Przymiotnik z zaimkiem	2	» » 0·44
Dwa przysłówki	1	» » 0·22
Przysówek z zaimkiem	1	» » 0·22

Czasownik z zaimkiem	1 rym, czyli	0·22%
Przymiotnik z przysłówkiem	1 » »	0·22
Rzeczownik z wykrzyknikiem	1 » »	0·22
Przymiotnik z liczebnikiem	1 » »	0·22
	<hr/>	
	449 rym., czyli	99·98%

Czyli: po dwa równe:	62·13%
„ „ różne:	37·85%
	<hr/>
	99·98%

Księga XI. ma, po odliczeniu 12 trójrymów, 644 wierszy, czyli 322 rymów.

Dwa rzeczowniki	147 rymów, czyli	45·65%
Rzeczownik z czasownikiem	44 » »	13·66
» z przymiotnikiem	44 » »	13·66
Dwa czasowniki	31 » »	9·62
Dwa przymiotniki	21 » »	6·52
Rzeczownik z przysłówkiem	12 » »	3·73
» z zaimkiem	5 » »	1·55
Czasownik z przymiotnikiem	6 » »	1·86
» z przysłówkiem	3 » »	0·93
Rzeczownik z liczebnikiem	3 » »	0·93
Przymiotnik z przysłówkiem	2 » »	0·62
Dwa przysłówki	1 » »	0·32
Rzeczownik z liczebnikiem	1 » »	0·32
» z wykrzyknikiem	1 » »	0·32
Przymiotnik z liczebnikiem	1 » »	0·32
	<hr/>	
	322 rymów, czyli	100·01%

Czyli: po dwa równe:	62·11%
„ „ różne:	37·90%
	<hr/>
	100·01%

b) Trójrymy i czterorymy.

Trójrymów jest w całym poemacie 65.

Oto ich wykaz: I. 470—472, II. 761—763, III. 253—255, IV. 505—507, 942—944, V. 371—373, 485—487, VI. 27—29, 371—373, 392—394, VII. 17—19, 60—62, 119—121, 142—144, 189—191, 290—292, 295—297, 304—306, 313—315, 334—336, 347—349, 523—525, VIII. 203—205, 290—292, 421—423, 602—604, 765—767, 774—776, 779—781, IX. 235—237, 256—258, 259—261, 262—264, 413—415, 452—454, 459—461, 476—478, X. 93—95, 248—250, 539—541, 589—591, 812—814, XI. 53—55, 56—58, 212—214, 231—233, 308—310, 325—327, 454—456, 575—577, 604—606, 655—657, 666—668, XII. 681 i XII. 1. 2. XII. 75—77, 152—154, 225—227, 280—282, 295—297, 432—434, 493—495, 546—548, 579—581, 612—614, 707—709. (Trójrymy są więc częste dopiero od VII księgi).

Statystyka taka:

3 rzeczowniki — 26 rymów, czyli	40·00%
3 czasowniki — 10 „ „	15·38
3 przymiotniki — 1 „ „	1·54
2 rzeczowniki i czasownik 10 rymów, czyli	15·38
2 czasowniki i rzeczownik 5 „ „	7·69
2 rzeczowniki i liczebnik 3 „ „	4·61
2 „ i przymiotnik 1 „ „	1·54
2 „ i zaimek 1 „ „	1·54
2 „ i przysówek 1 „ „	1·54

2 przymiotniki i rzeczownik	1 rymów, czyli	1·54%
Czasownik, rzeczownik, przymiotnik	2 „ „	3·07
„ „ „ imiesłów odmien.	1 „ „	1·54
„ „ przymiotnik, liczebnik	1 „ „	1·54
Rzeczownik, „ zaimek	1 „ „	1·54
„ „ przysłówki, czasownik	1 „ „	1·54
	<hr/>	<hr/>
	65 rymów, czyli	99·99%
Czyli: po trzy równe	56·92%	
„ dwa „ trzeci różny	33·84 „	
„ trzy różne	9·23 „	
	<hr/>	<hr/>
	99·99%	

Czterorzymany są w dwóch miejscach: V. 850—853, (cztery rzeczowniki) i X. 194—197. (dwa rzeczowniki, czasownik, przymiotnik).

c) Rymy powtarzające się.

Właściwie w jednym tylko wypadku to samo słowo powtarza się w rymie bezpośrednio; jest to w spowiedzi Jacka wypadek usprawiedliwiony opowiadaniem umierającego:

- X. 678. zaręczynach.
679. zaręczynach.

W drugim wypadku powtarza się słowo »bono«, ale w czterowierszu, nie bezpośrednio po sobie:

- X. 194. popełniono
195. bono
196. wyciągnioną
197. bono.

Jednodźwięczne (ale różnoznaczące) słowa przychodzą raz w rymie.

- IV. 904. godzą (od godzić, pogodzić),
905. godzą (od godzić, uderzać).

Wewnętrzne rymy ks. Baki przychodzą w IX. ks. w w. 231—238.

d) Licencye. Złe rymy. Braki.

Licencyi nie można oczywiście liczyć do usterek. Zestawiłem je w rozdziale, traktującym o wpływie Mickiewicza na rymy »Pana Tadeusza«.

Licencye można podzielić na cztery grupy, stosownie do tego, czy większa, czy mniejsza jest w nich swoboda.

Pierwszą grupę stanowią te rymy, w których różnica jest właściwie pozorną. Wymowa bowiem wyrównywała tu drobne różnice dźwiękowe w zupełności.

Mickiewicz rymuje: -y-z-é		-ę-z-en		
-é-z-e		-ę-z-e		
-i-z-ié		-ą-z-on		-n-z-nn
		-ą-z-o		-ł-z-ł

Drugą grupę stanowią te rymy, w których różnica pozostaje, jakkolwiek niewielka.

Mickiewicz rymuje: -y-z-éj		-i-z-é		-s -z-ś-
-i-z-éj		-y-z-i		-n -z-ń-
-i-z-ij				-dł-z-t-

Trzecią grupę stanowią te rymy, w których różnica samogłoskowa jest dość znaczna, jakkolwiek nie razi.

Mickiewicz rymuje: -y-z-e- | -o-z-ó- | -ę-z-eń- | -ą-z-ó-
 -ą-z-oń- | (Raz jeden VIII. 339. 340).

Czwartą grupę stanowią licencje spółgłoskowe, najznaczniesze. Są to tylko trzy wypadki.

Mickiewicz rymuje: -c-z-dz- | mrz-z-rm- | -wsk-z-lsk-
 VII. 335. więcej | IX. 745. kamrat | I. 918. Dąbrowski
 336. prędzej | 746. armat | 919. Polski.

Ta ostatnia licencya wzięta jest z pieśni legionów.

Jedyny w końcu zły rym jest w w. 726. 727 ks. V.:

Z wypiętą naprzód piersią, z podniesioną nogą,
 Miał wpaść... ujrzał Wojskiego, uczuł w sercu trwożę.

Pominąwszy ułamkowe wiersze ze spowiedzi Jacka, które poeta celowo ułamkowemi zostawił, jeden tylko wiersz bez rymu zapisać możemy: w ks. V. w. 402.

Rekapitulacya.

Rozprawkę swoją ująłem w dwa rozdziały.

1. Pierwszy rozdział jest tylko przygotowaniem do rzeczy właściwej.

Starałem się wskazać w nim właściwości wymowy Mickiewicza w czasie pisania „Pana Tadeusza“, aby należycie ocenić rym i rytm.

Zestawiłem te rymy, w których odbiły się właściwości Mickiewiczowskiego języka. Tylko na podstawie takiego zestawienia można ocenić, kiedy rym jest licencją oraz jak jest daleko idącą licencją.

Co się zaś tyczy akcentu, starałem się poprzeć swą hipotezę, że Mickiewicz w wyrazach więcejzgłoskowych kładł akcent bez wyjątku na drugiej od końca. Nawet przy złożeniach z zaimkiem zwrotnym „się“, Mickiewicz czasem traktował takie złożenie jako jeden wyraz i kładł akcent na ostatniej zgłosce wyrazu, poprzedzającego zaimek „się“.

2. W rozdziale drugim rozbierałem, na czem polega wiersz „Pana Tadeusza“.

I. Wykryłem przedewszystkiem sześć zasadniczych form metrycznych polskiego trzynastozgłoskowca epicznego i przytoczyłem statystykę tych form z IV. księgi.

Wskazałem także inne możliwe formy metryczne, (które nazwałem wyjątkowemi), i przytoczyłem ich statystykę z całego „Pana Tadeusza“.

Mickiewicz stosował się do form zasadniczych nieświadomie. Kierował się tylko uchem. Muzykalności jego ucha dowodzi fakt, że form wyjątkowych użył stosunkowo tak niewiele.

A i tę liczbę, stosunkowo niezbyt wielką, można zredukować, jeśli w pewnych wypadkach użyje się akcentu przez wysokość tonu, zamiast przez siłę tonu.

Pozostałe formy wyjątkowe zachowały się wskutek przeoczenia poety. Dowiodłem bowiem, że go formy wyjątkowe raziły. A można ich było uniknąć: wskazałem, że w tych formach w samym środku znajduje się zawsze słowo jednozgłoskowe (zwykle zaimek „się“), które łatwo było przesunąć. Być może jednak, że Mickiewicz akcentował w tych wypadkach, gdzie przychodzi „się“, słowo poprzedzające na ostatniej. W takim razie ilość form wyjątkowych zmniejsza się jeszcze bardziej.

W końcu dla porównania przytoczyłem statystykę form metrycznych polskiego trzynastozgłoskowca na kilku przykładach z XVI, XVII, XVIII i XIX wieku. Pokazało się, że formy, które oznaczyłem cyfrą 6 i 4, zdarzają się najczęściej, formy 5 i 2 najrzadziej. Oraz, że formy wyjątkowe zdarzają się w znaczniejszym procencie w XVI i XVII w., niż u przełomu XVIII i XIX wieku. Najciekawszem zaś jest spostrzeżenie, że pseudoklasyk Feliński jest najbardziej poprawny: form bowiem wyjątkowych nie używa wcale.

II. Z kolei zająłem się średniówką. W trzynastozgłoskowcu zdarza się ona najczęściej po 7ej zgłosce. W „Panu Tadeuszu“ przypada tu w przeszło 60% wypadków. Ale wskazałem, że przypada także gdzieindziej, z wyjątkiem po 6-iej i 12-iej zgłosce. Bądź co bądź przeszło 30% wypadków, w której przypada nie po 7ej zgłosce, nadaje wielki urok wierszowi „Pana Tadeusza“, rozłamując go w przeróżny sposób.

III. W ustępie o rymie użyłem trzech sprawdzianów do broci rymu.

1. Rym ten wpada silnie w ucho. Statystyką wykazałem, że Mickiewicz używa w rymach przedewszystkiem słów pełnych znaczenia. Samych rymów po dwa rzeczowniki jest przeszło 40%. Rzeczowników zaś wogóle w rymach jest blisko lub nawet około 60%.

2. Rym ten jest pełen prostoty, nie przechodzącej w banalność. Statystyką wykazałem, że Mickiewicz używa przeszło 60% rymów, złożonych z takich samych części mowy. Jest to jeden z dowodów prostoty rymu. Innych nie potrzeba przytaczać: ta prostota uderza bowiem w oczy.

3. Rym ten posiada licencyi daleko idących bardzo niewiele. Jest ich właściwie trzy.

W końcu sama krótkość ustępu o złych rymach i brakach dowodzi, jak usterek jest mało.

Kraków.
